

Pavel Novák

K MATERIALISTICKÉMU MONISMU V LINGVISTICE

Těžko dnes pochybovat o tom, že materialistické pojetí světa je v zásadě, potencionálně pro vědu plodnější než pojetí idealistické nebo dualistické. Pro každou vědeckou disciplínu by patrně bylo možno uvést případy, kdy pojetí idealistické nebo dualistické vede nutně k odmítání reálných problémů, nebo k jejich faktickému ignorování nebo zatemňování anebo aspoň jejich zdánlivému, jen verbálnímu řešení.

Ne že by nebylo možno uvést některé podobné případy i z prací vědců, kteří se hlásí k materialismu (proto jsem zdůraznil: potencionální plodnost materialistického pojetí), ale v takových případech jde prostě o to, že i materialistické formulace mohou být filozofickou frází, čistě předmluvou záležitostí (místo aby byly pracovním, badatelským; heuristickým principem).

1. Nyní k materialistickému monismu. „Skutečná jednota světa záleží v jeho materiálnosti“, praví Engels v *Anti-Dühringu* (a pokračuje, „a ta není prokázána několika (...) frázemi, ale dlouhým a zdoluhavým vývojem filozofie a přírodních věd“).¹⁾ Sám Engels ideu materialistického monismu podstatným způsobem rozvinul — s využitím ideje vývoje — svou koncepcí forem pohybu hmoty²⁾ (v podstatě problematika, která se dnes často objevuje pod názvem „strukturní úrovně organizace hmoty“).³⁾ Engelsova konkrétní klasifikace a uspořádání forem pohybu hmoty jsou už přirozeně překonány (*Dialektika přírody* vznikala zhruba před 100 lety), trvalou hodnotu však má myšlenka, že je třeba rozeznávat různé druhy forem pohybu hmoty, že má být taková klasifikace univerzální, že je možno formy pohybu hmoty přirozeně uspořádat podle složitosti a vývojové posloupnosti od nejnižších, nejjednodušších k nejvyšším, nejsložitějším a že složitější formy sobě vlastním způsobem

1) ME, Spisy, sv. 20, s. 64.

2) *Dialektika přírody*. In: ME, Spisy, sv. 20, s. 366.

3) L. B. Baženov, A. Ja. Il'jin, R. S. Karpinskaja: *O lidere sovremennogo jestestvoznanija*. In: *Sintez sovremennogo naučnogo znanija*. Moskva 1973, s. 127.

zahrnují všechny formy jednodušší, ale nevyčerpávají se jimi, jsou kvalitativně odlišné.

2. Uvádí-li se v známé příručce Konstantinově, že nejobecněji lze rozeznávat hmotu neživou, živou a společensky organizovanou,⁴⁾ je nutno zdůraznit, že se (na této úrovni obecnosti) výraz společensky organizovaná hmota nutně vztahuje i na ony formy pohybu hmoty, jimiž se zabývá jazykověda (a psychologie).

„... je třeba se vyvarovat toho, abychom fixovali „společnost“ opět jako abstrakci proti individuu. Individuum je *společenská bytost*. Jeho životní projev — i když se třeba nejeví v bezprostřední formě *pospolitého*, zároveň s druhými vykonávaného životního projevu — je proto projevem a potvrzením *společenského života*.“⁵⁾ Avšak komunikování, dorozumívání se jazykem je právě společenskou, společnou, zvláštním způsobem kombinovanou činností (jednotlivců) a přitom takovou, která je předpokladem většiny společenských činností ostatních. A nejen společenskou činností (jednotlivců), ale samo předpokládá společný „prostředek“, „nástroj“ dorozumívání, jazyk — systém znaků: s jistými soustavami relevantních rysů zvuků (a grafického materiálu) máme ve svých hlavách asociovány — co by členové jistého jazykového společenství (každý zvlášť, ale hodně podobně) — jisté soustavy relevantních rysů situací. Přitom i fixace těchto asociací i procesy mluvení (psaní) a naslouchání (čtení) jsou součástí psychických procesů (a stavů) chápaných jako zvláštní forma pohybu hmoty.⁶⁾ (Hmotná povaha zvuků — nebo grafického materiálu — je samozřejmostí.)

3. Proti formulacím uvedeným v § 2 lze očekávat námitky, i takové, v nichž by byly vytýkány prvky vulgárního materialismu. Ti, kdož by chtěli v tomto duchu namítat, měli by uvážit následující:

a) Pojetí psychiky jako zvláštní formy pohybu hmoty nepopírá existenci individuálního subjektivního prožívání. (Hledání korespondencí prožitků a procesů v centrální nervové soustavě je reálný problém.)

b) Výrazů příroda, hmota se v pracích klasiků užívá ve dvou významech, v užším (příroda na rozdíl od společnosti; hmota na rozdíl od vědomí), nebo v širším (společnost jako součást přírody, vědomí jako vnitřní stav hmoty,⁷⁾ myšlení jako činnost těla).⁸⁾

c) Vydělením psychologie z filozofie přestává být gnoseologický aspekt

⁴⁾ F. V. Konstantinov et al.: Marxisticko-leninská filozofie. Praha 1973, s. 60.

⁵⁾ K. Marx: Ekonomicko-filozofické rukopisy z r. 1843—4. in: ME, Vybrané spisy sv. 1, Praha 1976, s. 78.

⁶⁾ J. Zeman: Poznání a informace. Praha 1962, s. 140.

⁷⁾ V. I. Lenin: Materialismus a empiriokriticismus. Praha 1975, s. 96.

⁸⁾ B. Engels: Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filozofie. In: ME, Spisy, sv. 21, s. 305.

traktování psychiky jediným možným aspektem jejího traktování.⁹⁾ Právě v této souvislosti je vhodné uvést často citovaná, ale ne vždy pochopená Leninova slova: „Hranice absolutní nutnosti a absolutní pravdivosti tohoto relativního protikladu (totiž hmoty a ducha — P. N.) jsou právě ony hranice, které určují *směr* gnoseologického bádání. Za těmito hranicemi operovat s protikladem hmoty a ducha, fyzického a psychického, jako s protikladem absolutním, by bylo hrubou chybou.“¹⁰⁾ Avšak formulace z § 2 se základní gnoseologické otázky právě už netýkají. Když jsme odpověděli na základní filozofickou otázku v Engelsově pojetí s Engelsem, jde o to, abychom svou odpověď jen stále neopakovali, ale uvažovali jako současní materialisté [kteří vědí o člověku více, než staří myslitelé, kteří si tuto otázku začali klást].¹¹⁾

d) Za hranicemi základní filozofické otázky nemůžeme brát výrazy ideální a odraz jako synonymní s výrazem psychické.¹²⁾ Pojmy ideální, odraz jsou podstatně pojmy relační (x je ideálním vzhledem k y , jakékoli formě pohybu hmoty).

4. V čem by mohly — a měly — předchozí úvahy ovlivnit práci v lingvistice? S vědomým omezením na věci obecného rázu, uvádím toto:

a) lépe stavět problémy interdisciplinárního zkoumání komunikace,

b) snáze si uvědomovat stupeň abstrakcí činěných v lingvistice, a tím méně podléhat hypostazování a fetišizování,

c) adekvátněji posuzovat filozofickou (ontologickou, gnoseologickou) i metodologickou relevanci konkurujících si terminologií (např. tzv. unilaterálního a bilaterálního pojetí znaku),

d) náležitě lišit gnoseologické a speciálně vědní traktování jevů, a tím vytvářet předpoklady pro plodný kontakt, nikoli „krátké spojení“ obého,

e) vidět pro lingvistiku dlouhodobou zásadní perspektivu zkoumání, bez níž případné krátkodobé zřetele polemické nemají základnu.

⁹⁾ V. S. Tjuchtin: O prirode obraza. Moskva 1963, s. 7—8.

¹⁰⁾ Op. cit., s. 259, podobně s. 157—158.

¹¹⁾ B. Engels: op. cit., s. 304.

¹²⁾ V. S. Tjuchtin: Otráženiye, sistemy, kibernetika. Moskva 1972, s. 205—206.